

ROMERRIGET

FRA ÷753 TIL 476

Bystaten Rom udviklede sig i århundrederne op til Kristi fødsel til en regional stormagt og dernæst til et verdensrige, et imperium, der omfattede hele Middelhavsområdet, og som i sin største udstrækning nåede fra Skotland i nord til Sahara i syd og fra det nuværende Irak i øst til Atlanterhavet i vest. I modsætning til Aleksander den Stores rige, der opløstes ved hans død, eksisterede romerriget mere end 500 år. Hvad er forklaringen på romernes forbløffende militære og politiske succes? Hvordan kunne man holde sammen på så vidtstrakt og sammensat et rige i så lang tid?

Forvandling fra bystat til imperium fik følger for Roms styreform. Det begyndte som en republik med demokratiske træk, men blev til et autoritært kejserdømme. Hvorfor skete denne forvandling?

Det var også i romerriget, at kristendommen voksede frem – først i konflikt med det romerske kejserdømme, senere i samarbejde med det, sådan at den romerske kejser blev en kristen kejser. Men hvorfor sejrede netop kristendommen over alle de andre religioner i romerriget?

Romerriget gik til sidst under i 400-tallet, men det efterlod en vældig arv til Europa. Romerriget overførte den græsk-romerske kultur til Central- og Vesteuropa, hvor latin blev det fælles skriftsprog. Det gav også Europa kirken og kristendommen og forestillingen om en universel, kristen enhed under en kejserlig ledelse.

Romerriget var en militær succes. Nederst passerer romerske soldater Donau på en pontonbro overvåget af havguden Neptun. Øverst bygger soldaterne en befæstet militærlejr. Relief på kejser Trajans triumfsøjle fra 113.

Den tidlige bystat fra ÷753 til ÷300

Den italienske halvø ligger centralt i Middelhavet. Den er ca. 1100 km. lang og omtrent 200 km. bred. Halvøen gennemskæres af bjergkæden Appenninerne, der deler Italien i en østlig og en vestlig del. Øst for Appenninerne er der kun en smal stribe lavland, mens der mod vest er store, flade sletter med frugtbar landbrugsjord.

Halvøen var især beboet af italiske stammer, men i den græske kolonisationsperiode fra ca. ÷750 til ÷550 havde mange grækere slået sig

ned på den sydlige del af halvøen og på Sicilien, og her var der opstået stærke og velstående græske bystater (Napoli, Syrakus, Tarent).

Den nordvestlige del af halvøen beherskedes af et folk, der hed etruskerne, og som var organiseret i et løst forbund af bystater. Den etruskiske kultur var højtudviklet som grækernes, og der var livlige handelsforbindelser med grækerne.

Mellem etruskerne og de græske kolonier i Syditalien lå Latium-sletten med flere mindre byer, deriblandt Rom. Romerne selv daterede byens grundlæggelse til ÷753, men der har været bebyggelse på stedet længe før. I ÷600-tallet var Rom og de øvrige byer i Latium under etruskisk kontrol. Kongen over Rom var etrusker. Ifølge romersk sagnhistorie rejste romerne sig til oprør og dræbte den sidste etruskiske konge i ÷509. Derefter blev Rom en republik.

Den romerske republik kom til at bestå i ca. 500 år, og for romerne var deres republikanske styreform ensbetydende med de frie borgeres styre. Kongetitlen "rex" blev et forhadet skældsord. Under en konge var folk undersåtter, under republikken var de borgere med rettigheder og med del i statens styre.

Republikkens styreform

I sine første århundreder var den romerske befolkning skarpt opdelt i patriciere og plebejere. Patricierne var den fornemme fødselsadel og var samtidig store jordbesiddere. De nedstammede fra kongetidens ledende slægter og udgjorde mellem 5 og 10% af befolkningen. De havde familienavne, der identificerede dem som tilhørende denne adel. Ordet "patricier" stammer fra ordet "pater", fader, og viser således hen til, at disse familier stillede med "byens fædre". Patricierne havde eneret til embeder, og de kontrollerede domstolene.

Den øvrige del af befolkningen var plebejerne. Ægteskab mellem patriciere og plebejere var forbudt. Plebejerne var socialt og økonomisk en meget sammensat befolkningsgruppe. Nogen få har været ret velstående, andre fattige. Hovedparten har været almindelige bønder, en mindre del håndværkere og handlende.

Den centrale politiske institution var senatet. Man blev medlem af senatet, når man havde været højtstående embedsmand, og senatorerne sad på livstid. Senatet var kun rådgivende, men det repræsenterede de stærkeste familier i republikken og udgjorde samtidig statens samlede politiske erfaring, så senatets gode råd blev almindeligvis fulgt.

Til at varetage statens daglige styre valgte romerne en række embedsmænd. De overordnede embedsmænd, lederne af regeringen, var to konsuler. De havde "imperium", dvs. ret til at give ordrer. Konsulerne ledede hæren i krig. Deres betydning fremgår af, at romerne gav de enkelte år navn efter de mænd, der var konsuler. "Det år da den og den var konsul".

Fra ÷366 valgtes der også prætorer, der var konsulernes stedfortrædere, og som forvaltede domstolene. Andre embedsmænd var kvæstorerne, der forvaltede statens finanser, og ædilerne, der sørgede for lov og orden i byen og organiserede religiøse fester mv. Meget vigtigt var censorembedet, for det var censorens opgave at inddele folk efter formueklasse. Og formueklassen var afgørende for, hvilken form for militærtjeneste, man skulle gøre, og for hvor meget ens stemme talte i folkeforsamlingen.

Embedsmændene valgtes kun for ét år ad gangen, og som grundprincip havde en embedsmand altid mindst én kollega. Hensigten med dette var at begrænse den enkelte embedsmands – især konsulens – magt. Der var dog en mulighed for i nødstilfælde at samle magten hos én person, en diktator, der til gengæld kun kunne vælges for et halvt år. Alle disse embeder var ulønnede. Det betød selvfølgelig, at kun meget velstående patriciere, der levede af deres jordejendomme, kunne fungere som embedsmænd.

Plebejerne havde ikke adgang til republikkens embeder. Deres politiske indflydelse lå i folkeforsamlingen – eller rettere folkeforsamlingerne, for det romerske folk kunne sammenkaldes til forsamling

efter forskellige principper. Den vigtigste var Centurieforsamlingen. Den var opdelt i skatteklasser, og jo rigere man var, jo mere talte ens stemme. Hvis de rige var enige, havde de sammen flertallet i folkeforsamlingen.

Folkeforsamlingen valgte embedsmændene og vedtog lovene – men kun embedsmænd kunne fremsætte lovforslag for folkeforsamlingen.

Rom var altså en meget aristokratisk republik – langt mindre demokratisk end f.eks. Athen.

Kampen mellem patriciere og plebejere

Plebejernes utilfredshed med deres underordnede stilling i staten tvang patricierne til gradvist at give dem flere og flere rettigheder. Man kunne nemlig ikke komme uden om plebejerne i militær henseende. De stillede med den store mængde af almindelige fodfolkssoldater. Og militær betydning er en løftestang for opnåelse af politisk indflydelse. Hertil kom, at nogle plebejiske slægter med tiden blev mere og mere velstående, og når de rent økonomisk fik mulighed for at varetage et ulønnet embede, opstod også kravet om at få adgang til det.

Allerede i ÷494 fik plebejerne lov til på deres egen folkeforsamling at vælge to såkaldte ”folketribuner”, der fik magt til at nedlægge veto mod beslutninger taget af embedsmænd, senat og folkeforsamling. Senere i århundredet (÷445) ophævedes forbuddet mod ægteskaber mellem de to stænder, og endelig ÷366 blev den første plebejer valgt til konsul. Patriciernes monopol på embederne var afskaffet. I ÷287 fik plebejernes folkeforsamling ligefrem ret til at vedtage love.

I en vis forstand kan man sige, at Rom blev mere demokratisk, men afskaffelsen af patriciernes politiske monopol betød i realiteten kun, at der skabtes en ny politisk overklasse, bestående af de gamle patricierslægter og de mest velstående og politisk succesrige plebejerslægter, som fik valgt medlemmer til de højeste embeder og dermed til senatet. Denne nye overklasse kaldte man nobiliteten. Det var rige, jordejende slægter, hvis medlemmer administrerede deres jordegods og beherskede republikkens politiske liv, men som ikke nedlod sig til personligt at drive almindelig forretningsvirksomhed. Den eneste rigtig respektable indtægtskilde ansås for at være indtægt af jordejendom.

Selv om der ikke længere var nogen lov, der forbød almindelige folk at stille op til valg til embeder, var det i praksis meget vanskeligt for dem at blive valgt. En konsul, der ikke tilhørte nobiliteten, var en ”homo novus”, en ”ny mand”, og dermed en undtagelse, der bekræftede reglen.

De – ofte meget rige – borgere, der ikke tilhørte nobiliteten, var ”riddere” – de skulle nemlig stille med rytteri til republikkens forsvaret. Som betegnelse for resten af Roms borgere blev man ved med at bruge ordet plebejer.

Marcus Cicero.
Romersk buste.

1. Quintus Tullius Cicero til broderen Marcus, ÷64

Marcus Tullius Cicero var en berømt sagfører, taler og politiker, som søgte valg til konsuleembedet. I brevet rådgiver Quintus sin broder om, hvordan han bør føre sin valgkamp.

”Næsten daglig bør du sige til dig selv, når du går ned til Forum: ”Jeg er en homo novus, jeg søger konsuleembedet, byen er Rom” At du er en homo novus opvejes af din berømmelse som taler. Talekunsten har altid givet anseelse og respekt. Den, der anses for værdig til at forsvare en konsular (:tidligere konsul) for retten, kan ikke anses for uværdig til selv at blive konsul. Da din berømmelse som taler er dit springbræt, må du sørge for altid at være omhyggeligt forberedt, som om hele din prestige som taler stod på spil i hver enkelt sag, du fører.”

Patroner og klienter

Plebejernes kamp for politiske rettigheder kan få den romerske politik til at fremstå som en kamp mellem sociale klasser. Det er imidlertid et forregnet billede. Det almindelige politiske liv i Rom bestod i overvejende grad af forskellige nobilitetsfamiliers konkurrence om magt og politisk indflydelse. I den sammenhæng drejede det sig om at have mange klienter og stærke venner.

En klient var en borger fra de lavere klasser, der var bundet i et trokabsforhold til sin patron. Patronen skulle give sine klienter beskyttelse og økonomisk hjælp, mens klienten til gengæld var forpligtet til at støtte sin patron i hans politiske og private liv. Klienter skulle stemme på patronen, hjælpe ham i hans valgkamp og stå til rådighed for ham i hans private økonomiske forretninger. Relationen mellem patron og klient var primært et moralsk bindende forhold, men det anerkendtes også i den romerske lov. En patron kunne idømmes bøder for at svigte en klient.

Uden et betydeligt antal klienter – et ”clientela” – kunne man ikke gøre sig gældende politisk. Men det var også vigtigt at have allierede, venner, blandt sine ligemænd i nobiliteten. Sådanne politiske venskaber blev ofte beseglet med ægteskaber mellem familierne. Jo flere klienter en patron havde, jo mere attraktiv var han som ”ven”, og en alliance mellem stærke familier kunne øve afgørende indflydelse på valg af embedsmænd, på lovgivning osv.

Flertallet af romerske borgere var altså som klienter bundet til en patron fra nobiliteten. Denne lodrette sociale struktur skar således igennem de sociale lag. En klient kunne føle sympati og samhørighed med andre i samme samfundsklasse, men han var afhængig af sin patron, og der lå formentlig hans primære loyalitet.

2. Quintus Tullius Cicero til sin broder Marcus, ÷64

”At søge embede kræver, at man arbejder i to retninger. Den ene består i at sikre sig vennernes støtte. Den anden består i at sikre sig folkets velvilje. Vennernes støtte bør du allerede forud have sikret dig gennem tjenester, du tidligere har gjort eller gengældt og gennem dit venlige og medgørlige væsen. Men betegnelsen venner bør opfattes i videre betydning end normalt, når det drejer sig om en valgkamp. For enhver, der viser dig god vilje og besøger dig i dit hjem, bør du regne som en ven. Dog har du størst nytte af at være elsket og velset af dem, som er dine venner på grund af mere berettigede årsager såsom direkte slægtskab, svogerskab, foreningsfællesskab eller andre nærmere forbindelser.”

Fra bystat til verdensmagt

Da republikken blev indført, var Rom en lille bystat i Latium, ikke større end at alle borgere kunne nå ind til Forum og deltage i en folkeforsamling og komme hjem igen samme dag. Men allerede i ÷400-tallet begyndte en række af krige, der resulterede i samlingen af Italien under Roms herredømme. Ifølge romersk historieskrivning var der gang på gang tale om krige, der blev påtvunget romerne, og historikerne tror i almindelighed heller ikke på, at romerne havde en langsigtet ekspansionspolitik. Romerne reagerede på skiftende trusler fra fjendtligsindede bystater og stammer. I nogle tilfælde konkrete og aktuelle trusler, i andre tilfælde mulige fremtidige trusler.

3. Den romerske historiker Livius om Janus-templet

Livius (fra ÷59 til ÷17) om den romerske konge, Numa Pompilius, der ifølge traditionen regerede fra ÷716 til ÷673, og som byggede Janus-templet

”Som regent i en by, der var grundlagt ved magt, gav han sig til at give byen et godt grundlag af lov, orden og moral. Men da han indså, at disse reformer var umulige under krigstilstand, fordi militærlivet fostrede stridslyst, var han klar over, at han kun kunne tæmme dem ved at vænne dem af med krig. Derfor byggede han et tempel for Janus ... som symbol på fred og krig. Når det stod åbent, betød det, at Rom var i krig, og når det var lukket, betød det, at der var fred. Efter Numas regering var det kun lukket to gange.”

Det første skridt var at samle Latium under Roms lederskab. Det var gennemført ca. ÷340. Derefter fulgte et halvt århundrede med kampe med de samnitiske bjergstammer i Appenninerne. Da de var besejret omkring ÷300, var Rom blevet stormagten i Italien. Derefter kom Rom i konflikt med nogle af de græske bystater i Syditalien. Det endte med, at Rom i ÷267 også fik herredømmet over Syditalien. Dermed var Italien syd for Posletten samlet under Rom.

De besejrede bystater fik status som romerske forbundsfæller. Det indebar, at de fik lov til at styre deres egne indre anliggender, men i udenrigspolitikken skulle de følge Rom, og de skulle stille med soldater, når Rom havde brug for det. For at sikre forbundsfællernes loyalitet beslaglagde romerne en del af deres jord, som blev brugt til at bosætte kolonier af romerske borgere.

De puniske krige fra ÷264 til ÷146

Med undertvingelsen af de græske bystater i Syditalien kom romerne til at stå over for karthagerne, der var stormagten i den vestlige del af Middelhavet.

Karthago var en bystat, der lå i Nordafrika, hvor byen Tunis ligger i dag. Karthago var kort efter ÷800 blevet grundlagt af fønikerne. Fønikerne havde hjemme i det nuværende Libanon og var et semitisk folk – dvs. deres sprog hører til i samme sproggruppe som bl.a. arabisk og hebraisk. Ligesom grækerne drev fønikerne fjernhandel i Middelhavet og grundlagde mange kolonier. Karthago havde vokset sig større og stærkere end alle andre fønikiske byer, og omkring ÷260 herskede Karthago over det nordafrikanske kystområde, over den sydøstligste del af Spanien og over den vestlige halvdel af Sicilien.

Da Rom så ud til at ville underlægge sig de græske bystater på den østlige del af Sicilien, bevægede de sig ind på Karthagos interesse-

Punisk sølvmonet med Hannibal på forsiden og en af hans frygtede krigselever på bagsiden.

område, og den nye stormagt Rom og den gamle stormagt Karthago stodt sammen i en meget lang og hård kamp, der ikke kun kom til at dreje sig om Sicilien, men om selve herredømmet over den vestlige del af Middelhavet. Tre krige udkæmpede Rom med karthagerne, som de kaldte "punerne", og krigen kaldes derfor de puniske krige.

Den første krig fra ÷264 til ÷241 endte med en romersk sejr, og Karthago måtte afstå Sicilien, Korsika og Sardinien. Karthagerne forberedte sig imidlertid målbevidst på et nyt opgør med Rom, og de udvidede deres herredømme i Spanien og fik således erstatning for det tabte territorium.

Spændingen mellem staterne voksede, og i ÷218 begyndte den anden puniske krig (fra ÷218 til ÷201), da karthagernes store feltherre, Hannibal, gik til angreb på romerne. Fra Spanien førte han sin hær gennem Sydfrankrig og over Alperne ned i Italien. "Hannibals tog over Alperne" blev en legende, ikke mindst fordi karthagernes hær førte krigselever med sig. Det var få elever, der klarede turen, men de, der nåede ned til Italien, gjorde i første omgang et voldsomt indtryk på de romerske tropper.

Hannibal besejrede romerne i en række slag, og i 15 år opholdt han sig i Italien med sin hær, men han havde ikke ressourcer til at indtage selve Rom. De fleste forbundsfæller forblev loyale over for Rom.

Da romerne sendte en hær over til Afrika, blev Hannibal kaldt tilbage til Karthago, og her blev han besejret i et afgørende slag i ÷202. Ved fredsslutningen i ÷201 måtte Karthago afstå Spanien og love ikke at gå i krig uden Roms tilladelse.

Karthago var ikke længere en stormagt, men ledende romerske politikere var alligevel ikke tilfredse, de ønskede simpelthen Karthago udslettet. I den tredje puniske krig (fra ÷149 til ÷146) gik de romerske legioner igen i land i Nordafrika, besejrede Karthagos hær og jævned byen med jorden. Det tidligere Karthago blev nu også underlagt Rom.

Rom som Middelhavsverdenens hersker

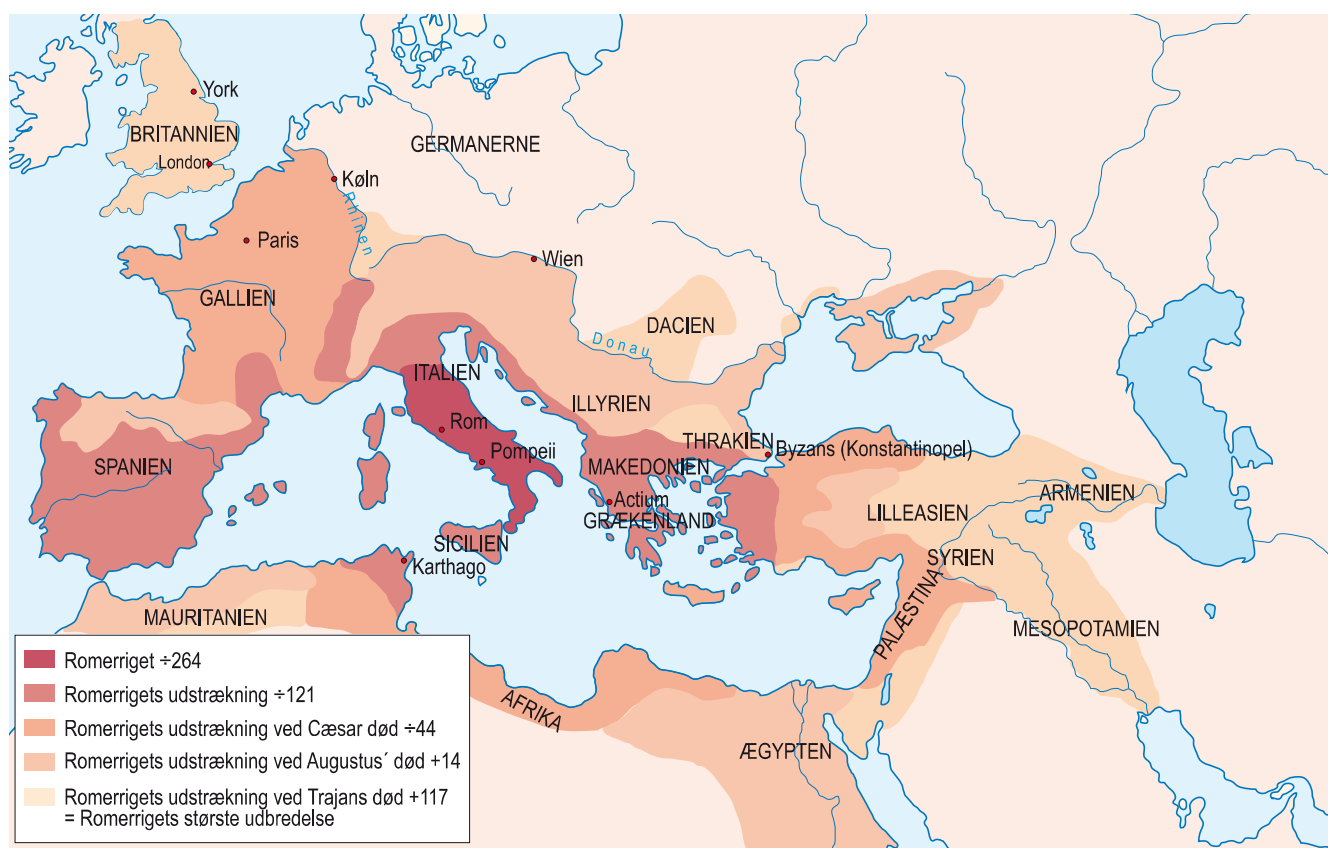
Efter ÷200 var Rom Middelhavsområdets stærkeste magt, og Rom blandede sig også i forholdene i den østlige del af Middelhavet, bl.a. for at forebygge, at der skulle udvikle sig en stormagt eller et forbund af stater, der kunne true Roms position. Her drejede det sig især om at holde Makedonien i skak, det rige, der i ÷338 havde undertvunget de græske bystater (se s. 27). I ÷168 besejrede romerne endegyldigt den makedonske konge. Ikke alene Makedonien men også selve Grækenland og den vestlige del af Lilleasien blev i de følgende årtier underlagt romersk styre.

4. Den græske historiker Plutarch beskriver ca. 110 hærføreren Æmilius Paulus' triumftog ÷168

En sejrrig feltherre fik af senatet bevilget en "triumf", en sejrsparade gennem Rom. Æmilius Paulus havde besejret den makedonske konge, Perseus, i ÷168, ført ham som fange til Rom og gjort Makedonien til romersk provins.

" Første dag så man erobrede statuer, malerier og kolossale billedstøtter blive ført frem på 250 vogne. ... Næste dag præsenteredes de kostbareste af de makedoniske våben. ... Efter vognene marcherede tre tusinde mand, der slæbte udmøntet sølv i 750 kar, der var så store, at fire mænd måtte bære dem. ... Den tredje dag rykkede trompetblæserne frem. De spillede ikke de melodier, som bruges ved fester, men den march, romerne bruger, når de rykker frem til slag. ... Derefter fulgte det udmøntede guld båret frem i 77 store kar; ... derpå Perseus' egen vogn, hvor hans våben og kongelige diadem lå. Et stykke efter kom kongens børn, der nu var slaver. ... Efter børnene kom Perseus selv. ... Han skælvede og så ud som en vanvittig, så stærkt havde ulykken taget på ham. ... Derpå bares frem de 400 gyldne kranser, som byerne gennem deputationer havde overrakt Æmilius Paulus som sejrstegn. Derpå kom han selv på en prægtigt smykket vogn; han var klædt i en guldbroderet purpurkappe og havde en laurbærgren i højre hånd. Også hele hæren bar laurbærgrene og fulgte legionsvis efter hærførerens vogn."

ROMERRIGET

Mens de italienske bystater var blevet gjort til forbundsfæller, fik de områder uden for Italien, som Rom erobrede, status som provinser. Det betød, at de blev styret af en udsendt romersk embedsmand, en statholder, som blev udpeget af senatet. Provinserne skulle ikke som forbundsfællerne stille soldater i Roms krige, men de skulle betale skat til Rom. På det lokale plan blev de enkelte bystater selvstyrende, men de kunne ikke føre nogen selvstændig udenrigspolitik og måtte underordne sig de direktiver, de fik af statholderen.

Årsager og konsekvenser

Hvorfor var bystaten Rom i stand til at underlægge sig Middelhavs-verdenen? Hvordan kan det være, at romerne gang på gang trak sig sejrrigt ud af de mange krige, de udkæmpede?

Selv forklarede romerne deres militære succes med deres moralske kvaliteter. Myterne om Roms historie er fyldt med fortællinger om stålsatte, tapre romerske borgere, der ofrer sig for fædrelandet. De klassiske romerske dyder, som den romerske litteratur lovpriste, var nøjsomhed, arbejdsomhed, selvdisciplin, mod og offervilje.

Der er næppe grund til at tro, at romerne af natur besad større moralsk styrke end andre folk, men det er dog alligevel en kendsgerning, at den romerske stat var afhængig af sine borgeres patriotisme. Hæren bestod af borgere, der blev udskrevet til militærtjeneste, når det var nødvendigt, og som selv skulle stille med deres udrustning. Hovedparten var bønder, der tjente som fodfolkssoldater. De var opstillet i tætte formationer, så orden og streng disciplin var afgørende for et slags udfald. Måske var værnepligtige romerske borgere bedre og mere pålidelige soldater end f.eks. de karthagiske lejesoldater.

Den romerske militære tradition udviklede sig lige fra republikkens første tid, da Rom til stadighed måtte forsvare sig mod trusler udefra. Det skabte en militær tradition og en militær kunnen, som var en forudsætning for Roms senere erobningskrige.

Et andet vigtigt forhold var romernes meget smidige administrative og politiske praksis. Den gav sig f. eks. udslag i, at man gav de besejrede italienske bystater gode vilkår som forbundsfæller. Nogle særligt fortjenstfulde byer fik tilmed romersk statsborgerskab. De italienske forbundsfæller var i hovedsagen loyale over for Rom, men de ønskede selvfølgelig at blive ligestillet med romerne ved at blive anerkendt som statsborgere. Det var romerne ikke indstillet på, så der skulle en regulær krig mellem Rom og forbundsfællerne til, før Rom gav efter, og i ÷89 fik alle italienske forbundsfæller romersk statsborgerskab.

5. Polybius om romerne og karthagerne

Polybius var græsk historiker og levede fra ca. ÷200 til ca ÷118. Han fulgte den romerske hærfører Scipio under den tredje puniske krig

”Når det drejer sig om at føre søkrig, er karthagerne dygtigere end romerne, for karthagerne har erhvervet deres kunnen fra deres forfædre fra gammel tid og er mere øvede i sømandskab end andre folk. ... Men romerne er til gengæld meget overlegne i alt, hvad der angår hæres opstilling og deres disciplin. For denne disciplin, som de ser som det vigtigste mål for deres omhu, forsømmer karthagerne fuldstændig, bortset fra at de ofrer lidt opmærksomhed på deres kavaleri. Årsagen til denne forskel er, at karthagerne bruger fremmede lejetropper; romernes hære er derimod sammensat af borgere og af folk fra landet. ... Mens karthagerne betror forsvaret af deres frihed til bestikkelige tropper, stoler romerne fuldstændig på deres egen tapperhed og på hjælpen fra deres forbundsfæller. Derfor er det sådan, at romerne altid er i stand til at genoptage krigen, selv om de bliver slået, mens det altid er meget vanskeligt at genopbygge de karthagiske hære. Føj hertil, at romerne, der kæmper for deres land og deres børn, aldrig taber modet, men fortsætter med samme kampånd, til de er blevet fjenderne overlegne. ...

Føj hertil, at de har skikke, der kraftigt opmuntrer unge mænd til at optræde tappert. Det er tilstrækkeligt at nævne én af disse som eksempel på, hvor stor vægt den romerske regering lægger på at indgyde borgerne en sådan ånd, at de er villige til at møde enhver fare for at vinde et godt ry i deres land. Når en fremtrædende person dør, bæres han i procession ... til rostra (:talerstolen, en platform) ... Hans søn ... stiger op på rostra og berømmer de bedrifter, han har udført i sit liv. ... Han begravnes derefter efter de normale ritualer, og derpå bliver et billede af ham ... lagt i et skrin, der placeres på den fornemste plads i huset. Ved højtidsfester tages billedet frem, og det bliver højtideligt udsmykket.”

På den anden side veg romerne ikke tilbage fra at anvende de mest brutale repressalier, hvis det blev skønnet nødvendigt. I ÷133 belejrede romerne en by i Spanien. Da 400 unge mænd i nabobyen talte for at komme deres landsmænd til hjælp, huggede romerne hænderne af dem. En sådan lemlæstelse virkede bedre og længere som afskrækkelse end simpel henrettelse.

Rigdom og slaver forandrer samfundet.

Skabelsen af det romerske imperium førte store rigdomme til Rom og Italien. Før det første var der det krigsbytte, de sejrrige hære hjembragte fra deres felttog. En del af krigsbyttet var slaver, der bestod af tilfangetagne fjender og de besejrede folkeslags slaver.

Når et område var gjort til provins, blev det sat i skat, og denne skat endte i Rom. Det var især nobiliteten og mellemklassen, ridderne,

Romersk økonomi byggede i høj grad på slavernes arbejdskraft. Hus-slaver bærende på henholdsvis herrens klæder og en lampe. Romersk gravmaleri fra 300-tallet.

der blev rige på provinsernes bekostning. Rom havde ikke et egentlig skattevæsen. Retten til skatteopkrævning blev solgt til grupper af private forretningsfolk, som på forhånd betalte en fast sum, og som derefter inddrev skatterne. Jo mere, de kunne presse ud af provinsboerne, jo større blev deres overskud. Statholderne skulle holde kontrol med, at skatteforpagterne ikke opkrævede mere, end provinsboerne skulle betale. Men statholderne kunne bestikkes.

Etableringen af imperiet stimulerede handel og søfart. Rom blev centrum i en livlig handelsvirksomhed på tværs af Middelhavsområdet. Det gav også den velstående ridderklasse. Nobiliteten kunne af princip ikke deltage direkte i denne handel, men med klienter som stråmænd kunne det godt lade sig gøre.

De jævne romerske bønder måtte derimod betale en høj pris for skabelsen af imperiet. Under Hannibalkrigen havde hærgningerne i Italien betydet, at mange bønder havde mistet deres ejendom. Andre måtte gøre krigstjeneste i lange perioder og var dermed forhindret i at passe deres landbrug, som så kunne gå i forfald. Dertil kom, at der fra provinserne, især fra Sicilien, importeredes store mængder korn, som konkurrerede med de italienske bønders produktion. Resultatet var, at der blev stadig færre selvstændige bønder. Stadig flere måtte opgive deres brug og flytte til Rom, hvor de blev en del af underklassen.

Jorden blev opkøbt af den rige overklasse, der også havde sat sig på den jord, som Rom under sin ekspansion havde konfiskeret fra besejrede fjender i Italien. Med deres store formuer omlagde de produktionen fra korn til oliven og vin, og deres store godser blev drevet med slavearbejdskraft under ledelse af en forvalter, der ofte selv var slave.

Gracchernes reformforsøg

Bondestandens krise var ikke alene et socialt problem, men også et militært og politisk problem. Når en bonde mistede sin gård og blev arbejdsløs proletar, kunne han ikke længere gøre militærtjeneste, fordi han ikke længere kunne betale sin udrustning. Rekrutteringsgrundlaget til hæren mindskedes. Det voksende, fattige proletariat i byen Rom var desuden en kilde til politisk ustabilitet. Den romerske bonde var jo stadig borger med stemmeret, selv om han mistede sin gård, og én af folkeforsamlingerne, nemlig forsamlingen af plebejere, var ikke opdelt efter indkomst. Her kunne de fattige bestemme.

6. Historikeren Plutarch (ca. 46-120) om Tiberius Gracchus

"Hans broder Gaius skriver i en bog, at Tiberius første gang fik idéen til den politik, der senere skulle volde de to så mange ulykker, da han på vej til Numantia drog gennem Etrurien og så, hvor øde landet var, og at de, der vogtede kvæget, var indførte barbar-slaver. Men det, der ansporede ham mest og vakte hans politiske ambitioner, var folket selv, der ved at skrive i søjlegange og på mure og monumenter opfordrede ham til at vinde statsjorden tilbage til de fattige.

...

Tiberius, der kæmpede for en god og retfærdig sag med en veltalenhed, der kunne have besmykket selv et tvivlsomt foretagende, var en farlig modstander, der ikke var til at hamle op med, når han stående på talerstolen med en tætpakket menneskemængde omkring sig sagde om de fattige: "Italiens vilde dyr har deres huler, hvert af dem har sit leje og tilflugtssted, men de, der kæmper og dør for Italien, har del i lys og luft og intet andet. Hjemløse og uden tag over hovedet strejfer de om med deres kvinder og børn, og feltherrerne lyver, når de i kampen opfordrer soldaterne til at værne grave og altre mod fjenderne, for ingen af disse romere har et husalter, ingen familiegrav, de kæmper derimod for andres rigdom og luksus. De benævnes "verdens herrer", men de har ikke en jordklump, de kan kalde deres."

Hvis den romerske bondestand skulle reddes og genoprettes, kunne det kun ske ved at staten sørge for at tildele dem jord. Og den romerske stat ejede faktisk meget jord, men denne jord var i hovedsagen blevet overladt til nobiletsfamilier. I ÷133 fik plebejertribunen Tiberius Gracchus på plebejernes folkeforsamling vedtaget en lov om

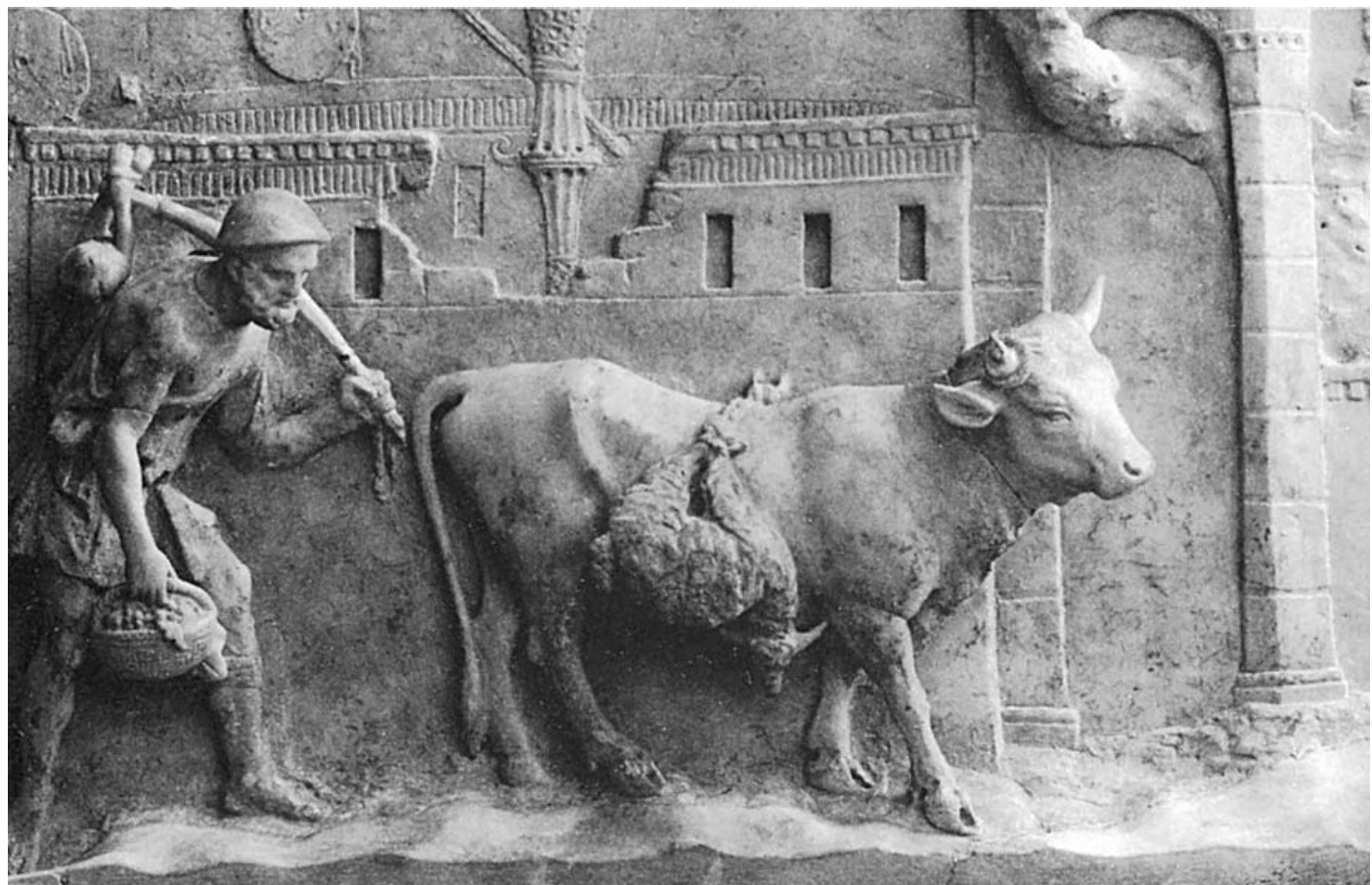
at inddrage offentligt ejet jord og udstykke den til jordløse romerske borgere. Det var en voldsom provokation mod flertallet af nobileteten, dels fordi jorden skulle fratages den romerske overklasse, dels fordi Tiberius brugte plebejerforsamlingen og ikke den "rigtige" folkeforsamling, og endelig fordi Tiberius ikke tog senatet med på råd først. Den politiske kamp kostede ham livet. Han blev slået ihjel under politiske uroligheder, iscenesat af en gruppe af senatorerne.

Trods drabet på Tiberius fortsatte jordudstykningsen, og 10 år senere forsøgte Tiberius' bror, Gaius Gracchus, at videreføre reformpolitikken. Også han byggede på plebejernes folkeforsamling, og også han provokerede senatet kraftigt. Det kom til borgerkrigslignende tilstande i Rom i ÷121, og for ikke at falde i sine fjenders hænder lod Gaius sig dræbe af en slave.

Gracchernes reformforsøg gav kun beskedne resultater. Det lykkedes ikke at genskabe den italienske bondestand.

Datidens romerske senatorer opfattede Graccherne som en slags revolutionsledere, der stræbte efter politisk herredømme i republikken. De overtrådte på flere måder det, der var etableret politisk praksis. De lod sig genvælge til deres embeder, de gik uden om senatet og uden om den traditionelt lovgivende folkeforsamling, hvor de rige

*Relief forestillende
en romersk bonde
på vej til marked
med frugt og kød,
ca. 50.*

dominerede, og flyttede magt over til plebejerforsamlingen. Og hvis Graccherne havde haft held til selv at forestå jordudstykningsen, ville alle de borgere, der fik jord, være blevet deres klienter.

Republikkens undergang fra ca. ÷107 til 14

Den republikanske styreform kunne ikke rumme forandringen fra bystat til verdensmagt, men republikkens dødsdøds kamp blev lang. I næsten 100 år var Rom præget af voldsomme konflikter og borgerkrige, indtil republikken blev afløst af et enmandsstyre, der fik navn efter Julius Cæsar og blev kaldt kejserdømmet.

Udgangspunktet for republikkens sammenbrud var den hærreform, som blev indført af politikeren og hærføreren Gaius Marius i ÷104. Af mangel på regulære bondesoldater indførte Marius en hvervet hær. Fattige proletarer kunne nu melde sig og blive professionelle soldater. De svor lydighed til deres hærfører, og de forventede, at han kunne skaffe dem krigsbytte, løn og jord, når de forlod militærtjenesten. Herefter udskrev man ikke længere romerske borgere til krigstjeneste, men gav en embedsmand myndighed til at rejse en hær for statens midler.

Dermed fik hærførerne meget stor politisk indflydelse. For det første gav kommandoen over en hær i sig selv politisk styrke, for en hær kunne i givet fald bruges til at gennemføre en militær magtovertagelse. For det andet blev de pensionerede soldater hærførerens klienter. Nu var det mere end nogensinde en militær kommando, der kunne bringe en politiker helt til tops. Og derfor var rivaliseringen mellem de forskellige politiske fraktioner om kommandoerne over hærene intens og til tider voldelig.

Den politiske kamp udspillede sig mellem to grupper inden for den herskende elite. Den ene gruppe byggede på senatet – de kaldtes optimaterne, dvs. ”de bedste”. Den anden gruppe kaldtes popularerne, dvs. ”de folkelige”, og de søgte magt gennem folkeforsamlingen som Graccherne havde gjort.

Magtkampen gik så vidt, at de ledende politikere – der også var feltherrer – brugte deres hære til at sikre sig magten i Rom, og når de havde fået magten, forsøgte de at udrydde deres politiske modstandere.

Triumviratet – og Cæsars diktatur

I ÷60 indgik de tre stærkeste politikere og hærførere i Rom en alliance, kaldet triumviratet, dvs. tremandsgruppen. Pompeius havde haft kommandoer i bl.a. Spanien og Lilleasien. Crassus var Roms rigeste mand og havde ledet nedkæmpelsen af et farligt slaveoprør i ÷71. Cæsar var en ledende popular og havde haft en militær kommando

i Spanien. Tilsammen var disse tre mænds politiske indflydelse så stor, deres klientskarer så omfattende, at de kunne styre staten, når blot de var enige.

Crassus blev dræbt i ÷53 under en krig i Mellemøsten, og derefter vaklede alliancen mellem Cæsar og Pompeius. Som statholder i Gallien fra ÷59 til ÷49 gennemførte Cæsar en serie vellykkede felttog, der bragte det nuværende Frankrig og Belgien under romersk herredømme. Det styrkede hans position så meget, at Pompeius og senatet sluttede sig sammen for at forhindre ham i at tage magten i staten. Cæsar svarede med at marchere mod Rom med sine soldater. I den efterfølgende borgerkrig sejrede Cæsar, han udnævntes til diktator i ÷47, og i ÷44 erklærede han sig for diktator på livstid.

Cæsar gennemførte en serie reformer, der styrkede hans egen magt og svækkede den gamle nobilitet. Han udnævnte en lang række af sine egne folk til senatet og gav borgerskab til mange provinsboere, der havde støttet ham under borgerkrigen. Samtidig bosatte han sine mange veteraner i kolonier rundt omkring i romerriget.

Cæsars syntes at være på vej til helt at afskaffe republikken. Der opstod mistanke om, at han planlagde at gøre sig selv til konge.

En stor gruppe senatorer lavede en sammensværgelse mod ham og dræbte ham ved et attentat d. 15. marts ÷44. Attentatmændene håbede derigennem at redde republikken, men i stedet udløste de en ny borgerkrig.

Vincenzo Camuccini: Cæsars død.
Udsnit fra et fantasifuldt maleri fra 1700-tallet.

7. Sueton (ca. 75-150), romersk historiker, om mordet på Cæsar

”Det er den almindelige mening, at han misbrugte sin magt og med rette blev myrdet. Han tog nemlig ikke blot mod alt for store hædersbevisninger: konsulatet uden tidsbegrænsning, diktaturet på livstid, opsyn med sædeligheden, hvortil kommer ”Imperator”^{*} til fornavn, ”Fædrelandets Fader” som tilnavn, statue blandt kongerne og et ophøjet sæde i teatret; men han tillod også, at man tilkendte ham udmærkelser ud over, hvad der tilkommer et menneske: guldstol i senatet ... templer, altre, statue ved siden af gudernes, ... samt at en måned fik navn efter ham^{**}. Desuden overtog eller bortgav han embeder efter forgodtbefindende.”

^{*}Hæderstitel, der gives til en sejrende feltherre

^{**} Måneden juli efter ”Julius” i Gaius Julius Cæsar.

Augustus – den første ”Cæsar”

Cæsars adoptivsøn Octavian stod som arving til Cæsars enorme formue og til hans store klientskare. Sammen med Cæsars næstkommanderende, Antonius, nedkæmpede han hurtigt Cæsarmorderne.

Dernæst delte de magten, så Octavian herskede over den vestlige del, Antonius over den østlige del af romerriget, men snart udbrød der krig mellem de to.

Antonius havde allieret sig med den hellenske ægyptiske dronning, Cleopatra, som Cæsar havde fået indsat på den ægyptiske trone på bekostning af hendes bror. Hun tilhørte den makedonske herskerslægt ptolemæerne, der havde haft herredømmet over Ægypten siden ÷323. Hendes forfar, Ptolemæus d. 1., havde været general under Alexander den Store og var i ÷323 blevet indsat som hersker over Ægypten. Hun havde været Cæsars elskerinde og havde fået en søn, Cæsarion, som hun hævdede, at Cæsar var far til. Med Antonius fik hun 3 børn. Antonius' samliv med Cleopatra gjorde ham sårbar over for Octavians propaganda. Det kunne se ud som om, Antonius og Cleopatra ville skabe et selvstændigt rige i Roms østlige provinser.

I et stort søslag ved Actium vest for Grækenland blev Antonius og Cleopatra besejret, og de begik selvmord. Cæsarion blev myrdet på Octavians ordre. År ÷31 stod Octavian som hersker over Rom.

Octavian udråbte sig ikke til konge og gjorde sig heller ikke til diktator. Han lod republikken fortsætte. Der afholdtes folkeforsamlinger og valgtes embedsmænd, og senatet holdt møder. Den reelle magt lå imidlertid hos Octavian, der tog navn efter sin adoptivfar og kaldte sig Cæsar. Senere fik han hædersnavnet "Augustus", den ophøjede.

Kejser Augustus med en borgerkrone af egeløv, en belønning for at han afsluttede borgerkrigen. Samtidig buste.

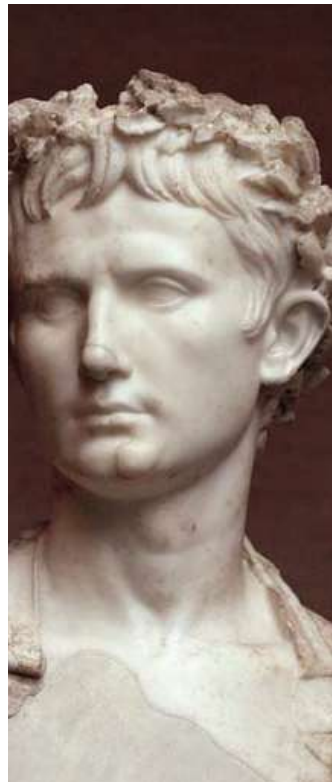
8. Af Augustus' politiske testamente

Augustus' politiske testamente indhuggedes i sten ved hans mausoleum i Rom. Det blev desuden indgraveret på kobberplader, som blev opstillet i byer rundt omkring i riget.

"I Marcus Marcellus' og Lucius Arruntius' konsulat (÷22) blev diktatorposten mig tilbudt af folket såvel som af senatet ..; men jeg tog ikke imod den. Under den meget alvorlige kornmangel undslog jeg mig ikke for at overtage kornadministrationen, og denne bestred jeg på en sådan måde, at jeg i løbet af få dage befriede hele vort samfund for den rådende frygt og fare takket være de udgifter, jeg påtog mig, og den omsorg, jeg udviste.. Ved den lejlighed blev konsulatet tilbudt mig .. så længe jeg levede; men jeg tog ikke imod det.

...

Efter at jeg havde gjort ende på borgerkrigene og med alles tilslutning fået enevældig magt, lod jeg i mit 6. og 7. konsulat (÷28 og ÷27) staten overgå fra mit herredømme til senatets og romerfolkets frie rådighed. Som tak for denne fortjeneste fik jeg ifølge senatsbeslutning navnet Augustus."

Augustus' magtressourcer var overvældende. Han var legionernes øverstkommanderende, hans klientskare var kolossal, og det samme var hans formue. Ægypten var blevet gjort til hans privatejendom. Augustus var statens og senatets førstemand, og han fremstillede sig selv som republikkens frelser og velgører og ikke som dens behersker, hvad han dog reelt var. Hans ord var lov.

Augustus døde i 14. Han herskede altså i over 40 år, og i den lange periode havde romerriget fred for indre konflikter. Der herskede ro og stabilitet. Forestillingerne om en tilbagevenden til republikken var opgivet. Rom havde fået et enmandsstyre, og navnet Cæsar blev forvandlet til en titel: kejser.

Kejsertiden fra 14 til 193

Augustus udpegede sin stedsøn Tiberius til sin efterfølger, og i de første årtier (14-68) forblev kejserværdigheden i Augustus' slægt. Der udviklede sig imidlertid ikke nogen stabil tradition for tronskifte. Flere kejsere blev myrdet eller blev tvunget til at begå selvmord, og afløseren overtog magten som et resultat af hofintriger, hvor prætorianergarden, kejserens livvagt, spillede en vigtig rolle.

I det andet århundrede – fra 96 til 193 – fungerede det såkaldte adoptivkejsersystem. Den siddende hersker valgte sin efterfølger og adopterede ham. Det var en velfungerende form, der gav stabilitet. Der var ingen tvivl om tronfølgen, og i næsten 100 år var de romerske kejsere højt kvalificerede mænd. Senatet skulle give sin godkendelse af en ny kejser. Det var mest en formssag, men alligevel var senatet dog en faktor af betydning, der kunne danne en vis modvægt til kejsermagten.

Romerrigets højdepunkt

Under kejserne fortsatte ekspansionen. Augustus gjorde Ægypten og det meste af Balkanhalvøen til romerske provinser. Derimod mislykkedes et fremstød mod germanerne. I år 9 trængte en romersk hær bestående af tre legioner under ledelse af Varus fra Rhinen frem mod øst, ind på germanernes stammeområde. I et slag ved Teutoburgerskoven tæt ved Osnabrück blev de besejret og massakreret af germanske stammer under ledelse af Arminius, der havde en fortid som soldat i den romerske hær. Det var en tiendedel af Roms væbnede styrker, der blev tilintetgjort.

9. Tacitus om slagmarken i Teutoburgerskoven

Den romerske forfatter Tacitus skriver omkring år 110 om, hvordan en romersk ekspedition opsøgte slagmarken 6 år efter, antagelig for at begrave de faldne romeres jordiske rester.

”Varus’ første lejr med sit store udlæg og opmålte kvarterer demonstrerede tre legioners arbejde. Dernæst en halvt nedbrudt vold og en flad grav. ... I området imellem lå blegede knogler spredt for alle vinde eller i bunker, alt efter om de stammede fra dem, som havde været på flugt, eller fra dem, som havde gjort modstand. Spredt overalt lå stumper af spyd og af heste, mens menneskekranier var banket op på træerne. I lundene omkring sås barbarernes altre, hvor de havde slagtet officerer og befalingsmænd. Overlevende, som havde undsluppet slaget, ... fortalte, at dér var legaterne (:øverstbefalende for en legion) faldet, og her var legionsørnene blevet frarøvet dem, og ... her havde (Varus) tilføjet sig selv døden. ... De fortalte også om det sted, hvor Arminius havde holdt sin brændende tale, og om hvor fangehuller og torturkamre lå, og om hvorledes han havde hånet legionærerne.”

Efter dette nederlag opgav romerne at trænge længere frem mod nordøst. Rigets nordøstgrænse kom til at følge Rhinen og Donau, og mellem disse to floder byggedes en mægtig grænsemur – Limes. England blev en del af imperiet efter en invasion i år 43.

Som en fuldstændig afrunding af romernes herredømme over Middelhavets kyster blev Mauretanien, det nuværende Marokko, indlemmet i år 42. Dermed blev Sahara-ørkenen romerrigets sydgrænse. Et par årtier senere skubbete romerne imperiets østgrænse helt frem til floden Eufrat i det nuværende Irak. Den romerske ekspansion under kejserne tjente først og fremmest det formål at skaffe riget sikre grænser, der var lette at bevogte og forsvare. Sin største udstrækning nåede romerriget, da det i 107 undertvang Dacien, det nuværende Rumænien.

Romaniseringen

Den østlige, græskpåvirkede del af romernes imperium var højtudviklet. Her havde bykulturen og polisbegrebet udviklet sig, og herfra havde romerne hentet utallige kulturpåvirkninger.

Den vestlige og nordlige del af imperiet havde slet ikke eller kun i ringe grad haft del i bykulturen, men overalt, hvor romerne fik herredømmet, grundlagde de byer, hvoraf nogle i dag hører til Europas vigtigste: London, Paris, Lyon, Strasbourg, Bordeaux, Köln, Wien, Budapest. I mange tilfælde opstod byerne af de befæstede romerske militærlejre, der var opbygget efter en ganske fast, kvadratisk grundplan.

Forum Romanum var ikke alene Romerrigets politiske og religiøse centrum, men også en central markedsplads. De fleste af de bevarede bygninger er fra den tidlige kejsertid. Forum Romanum fotograferet i 2005 af Stefan Bauer.

For romerne var det utænkeligt, at et område lod sig styre uden byer som centrum for den økonomiske aktivitet og den politiske magt. Deres imperium blev et system af selvstyrende, men kontrollerede bystater. Hver enkelt bystat havde sin lov, udstedt af kejseren. Lovene kunne variere, men de var i deres grundform alle udformet efter den romerske bystats model. Overalt i imperiet har der været opstillet bronzetavler med byens lov indgraveret, så alle indbyggere, der kunne latin eller – i øst – græsk, kunne læse den.

Byerne udformedes efter romersk mønster. De havde et centralt torv, forum, og et rådhus. De havde teater, badeanstalter, templer, arenaer, væddeløbsbaner osv. Og byernes vandforsyning blev der sørget for med imponerende vandledninger, der førtes gennem landskabet med jævnt fald ved hjælp af akvædukter. I et enkelt tilfælde – i Tunis – over en afstand af 132 km.

I arkitekturen fastholdtes romersk byggeskik. I det kolde Nordengland såvel som i det afsindigt varme Marokko var de skyggefulde søjlegange det centrale element.

De talrige bystater blev bundet sammen af et højtudviklet vejnet af mange tusind kilometers længde. De vigtigste veje var brolagte, og med regelmæssige mellemrum var der rejsestationer, hvor man kunne overnatte og lade sine trækdyr hvile ud.

10. Den græske taler Aelius Aristides (117-181) om den romerske fred

Af en hyldesttale til kejser Marcus Aurelius, der havde ydet støtte til genopbygningen af byen Smyrna, der var blevet ødelagt af jordskælv i 178.

”Ingen i verden bærer våben mere, men går klædt i festdragt. Bjergpassene er blevet åbnet, floderne kan passeres over broer, ørkner er blevet beboet. By ligger ved by. En fri uhindret transport forbinder selv de fjerneste lande. Usikkerhed og fare er blevet til sagn. Havene er fyldt med skibe, vejene af mennesker og vogne.”

De områder, hvor romerne udbredte bykulturen, romaniseredes. Den lokale overklasse lærte sig latin, efterlignede romersk livsstil og fik efterhånden romersk statsborgerskab. De var altså i princippet både borgere i deres egen by og i Rom. I 212 tog kejseren det sidste skridt og gav alle indbyggere i imperiet romersk statsborgerskab.

I Frankrig, Spanien, Portugal og Rumænien satte romaniseringen sig så stærkt igennem, at de oprindelige lokale sprog veg for forskellige varianter af latin, der blev udgangspunkt for udviklingen af de moderne romanske sprog.

Romaniseringen er udtryk for den udbredte accept af det romerske imperium. Kejserne behøvede kun sjældent at bekymre sig om lokale oprør. Der var indlysende fordele ved at være en del af imperiet, som skaffede indre ro og sikkerhed.

Romerne, germanerne – og Danmark

I den romerske selvforståelse var romerriget lig med den civiliserede verden. Uden for rigets grænser fandtes der kun stammer og riger af mindre betydning. Men det betød ikke, at romerne ikke interesserede sig for det, der lå uden for romerriget, eller at romersk kulturpåvirkning ikke nåede ud over dets grænser.

Med de germanske stammer var romerne hyppigt i konflikt. Af rent sikkerhedspolitiske grunde lagde romerne derfor vægt på at have kontakt med germanerne, at holde sig orienteret om magtforholdene mellem stammerne og at modvirke en samling af dem rettet mod romerne. Romerne dyrkede venskabelige forbindelser med betydningsfulde høvdingeslægter, og kostbare gaver var vigtige elementer i sådanne diplomatiske forbindelser.

Også det nuværende Danmark var beboet af germanere, men romernes kendskab til dette område var yderst begrænset. Man ved, at

en romersk flåde sejlede op langs Jyllands vestkyst i år 5, men denne ekspedition blev ikke fulgt op efter romernes store nederlag i år 9.

Når det drejer sig om kontakten mellem datidens danskere og romeriget er der kun arkæologiske kilder at bygge på. I en stormandsgrav i Hoby på Lolland har man fundet et kostbart romersk drikkeservice i sølv. I bunden af sølvbægrene er indgraveret navnet Silius, og det er måske den Silius, der fra 14 til 21 var romersk øverstkommanderende ved Rhin-grænsen. Man ved bare ikke, hvordan servicet er havnet på Lolland. Det kan være plyndringsgods, men det kan også være en gave fra Silius til en lokal høvding på Lolland.

Blandt germanerne rekrutterede romerne også en stor mængde lejesoldater, og germanske stormandssønner har tjent som officerer i den romerske hær – bl.a. Arminius. Her har de fået kendskab til romersk krigskunst og romerske våben, og de er i stor stil blevet eksporteret til germanerne. Det ved man fra mange udgravninger, hvor der er fundet romerske våben. I Danmark er der gjort særligt store fund, fordi bevaringsforholdene i moserne er meget gunstige. I Illerup Ådal syd for Århus har man således udgravet våben og udstyr, der er blevet nedlagt som offer omkring år 200. Det har tilhørt en besejret hær på mindst 1000 mand, og dens udstyr har været en kombination af romerske og germanske produkter. 150 sværdklinger stammer fra romerske værksteder i Gallien. Blandt fundene er også 200 romerske mønter, de seneste fra 188.

De mange fund af mønter, militært udstyr og luksusgenstande vidner om en betydelig handel. Hvad germanerne har kunnet levere til romerne ved man ikke med sikkerhed, men det kan have drejet sig om rav, skind og slaver.

Hoby-bægrene, der har motiver fra Illiaden, er vidnesbyrd om kontakt mellem datidens danskere og romeriget.

Grænserne trues – soldaterkejserne 193-285

Diplomati var ikke tilstrækkeligt som sikkerhedspolitisk middel. Diplomati måtte som basis have et meget stærkt militær, der kunne afskrække de fremmede folk fra at krænke rigets grænser og gøre indfald i det – for germanerne at se – uhyre velstående og højtudviklede romerske rige. Det krævede store ressourcer at sikre rigets lange grænser, og militæret kom også til at spille en afgørende rolle i samfundet og i politikken.

De militære opgaver voksede i omfang, da imperiet i 230'erne blev stillet over for farlige trusler udefra. I øst var det persiske partherrige blevet en stormagt, der alvorligt truede Roms herredømme over Lilleasien. Fra nord begyndte germanske stammer at gøre indfald i riget. Romerne blev trængt i defensiven.

Grænseforsvaret forstærkedes, byer bag grænserne fik forsvarsmure, og der oprettedes mobile hærstyrker, der kunne sættes ind, hvor grænseforsvaret blev gennembrudt. Det krævede en kraftig stigning i beskatningen, som lagde tunge byrder på befolkningen.

Germanernes hærgninger og den forværrede økonomiske situation skabte nød og elendighed i især den vestlige del af imperiet, og befolkningstallet faldt meget markant. Det blev svært at finde det nødvendige mandskab til hærene inden for imperiets grænser. Man blev mere og mere afhængig af at rekruttere lejesoldater uden for riget, først og fremmest blandt germanerne. Riget befandt sig som i en tilstand af belejring, hvor alle ressourcer måtte samles for at holde fjenderne stangen.

Samtidig var selve det centrale styre på vej ud i kaos. I 193 var adoptivkejsersystemet brudt sammen, og i de følgende 100 år fra 193 til 285 var det hærene, der bestemte, hvem der skulle være kejser. Det kaldes ”soldaterkejsernes” periode. I de professionelle hære var der gode muligheder for at gøre karriere og arbejde sig op i det militære hierarki, man kunne tilmed blive feltherre, og en feltherre kunne få ambitioner om at blive kejser. Den ene kejser afløste den anden ved militærkup, hvor snart den ene snart den anden armé udråbte sin hærfører til kejser. Både en araber, en afrikaner og en germaner nåede at blive kejser som kulmination på en militær karriere. Det udviklede sig til det rene anarki mod periodens slutning, hvor man flere gange havde mere end én kejser på samme tid. Kejsernes gennemsnitlige regeringstid var to et halvt år, og nogle kejsere nåede ikke at sætte deres ben i Rom, før de var blevet væltet.

Romerriget havde kurs mod afgrunden.

Stabilisering og sammenbrud 285-476

I slutningen af 200-tallet blev situationen stabiliseret. I 284 blev hærføreren Diocletian (285-305) udråbt til kejser af sine tropper, og året efter blev han eneheriker og fik gjort en ende på anarkiet. Diocletian var af meget ydmyg social herkomst, formentlig søn af en frigiven slave. Han var ikke romer, men stammede fra Dalmatien, – det nuværende Kroatien – hvor han byggede et palads, der senere blev til byen Split.

Diocletian mente, at riget var for stort til at kunne regeres af en enkelt hersker, og han delte det i fire dele, hvoraf to styredes af sideordnede kejsere, der bar titlen Augustus, og to af underordnede medkejsere med titlen Cæsar. Systemet fungerede kun så længe, Diocletian regerede. Da han trak sig tilbage til sit palads, udbrød der borgerkrig mellem de øvrige kejsere. Sejrherrén her var Konstantin (306-337), der videreførte Diocletians reformarbejde.

I denne periode nåede den kejserlige enevælde sit højdepunkt. Senatets beføjelser, der nu kun var formelle, blev helt afskaffet, og der indførtes nye hofceremonier, hvor man skulle gøre knæfald for kejseren efter orientalsk – persisk – forbillede. Det blev ved lov påbudt at ofre til kejseren, som fik guddommelig status. Mens Augustus kaldte sig folkets tjener og førstemand, var Diocletian og hans efterfølgere statens og folkets herre og hersker: dominus.

Hærene forøgedes yderligere for at sikre grænserne, og kejserne skulle skaffe ressourcer til dette militær, selv om der var fald i befolkningstallet, arbejdskraftmangel og faldende produktion. Løsningen var tvang og kontrol. Militæret og bureaukratiet kontrollerede samfundet på totalitær vis. Byernes selvstyre blev en illusion.

Beskatningen blev sat i system og underlagt kejserlige embedsmænd. Det blev pålagt de enkelte håndværkerlav at levere bestemte varemængder til staten, og håndværkerne fik forbud mod at opgive deres håndværk og forlade deres by, og bønder fik forbud mod at forlade deres jord. De enkelte byer blev desuden pålagt arbejdsydelse: vedligeholdelse af veje, akvædukter o.l.

Kejserne havde gang på gang været i pengenød, når soldaternes sold skulle betales, og de havde ofte som en nødløsning forringet sølvindholdet i mønterne. Det var en livsfarlig kurs, for det ødelagde tilliden til pengene og var ensbetydende med ukontrollable prisstigninger. Diocletian forsøgte at bekæmpe denne inflation med en lov, der fastsatte maksimumpriser og maksimumlønninger. I praksis var det naturligvis umuligt at håndhæve en sådan lov.

11. Af kejser Diocletians prislov 301

Der blev fastsat maksimalpriser for 1400 produkter.

”Hvem er så opblæst og så blottet for menneskelige følelser, at han kan være uvidende om, ... at i den handel, der finder sted på markederne eller foregår til daglig i byerne, har overdrevne priser bredt sig så vidt, at det uhæmmede begær efter profit hverken tæmmes af rigelige forsyninger eller frugtbare år. ...

Hvem ved ikke, at frækheden truer den offentlige velfærd ... alle vegne, hvor ... vore hære sendes hen. Ikke blot i landsbyer eller større byer, men også på alle veje fremkalder den et ønske om at presse priserne for købmandsvarer, ikke på det firedobbelte eller ottedobbelte, men sådan, at det menneskelige sprog ikke kan beskrive priserne eller give selve handlingen navn. ... Derfor har vi besluttet, at der skal fastsættes maksimalpriser for varer og tjenesteydelser.”

Fra Rom til Konstantinopel

Især i den vestlige del af romerriget var landbruget hårdt ramt af hærgninger og beskatning, og hertil kom, at der blev stadig færre slaver. Der var jo ikke længere tale om erobringskrige, men forsvarskrige. Det skabte en ændring af landbrugsstrukturen. Der blev færre store, slavedrevne godser, bestyret af en betroet slave eller frigiven. I stedet udstykkede godsejerne jorden og forpagtede den ud til småbrugere, der ofte var tidligere slaver eller børn af slaver. Landbrugets tilbagegang ramte byerne, der jo levede på landbrugets produktion. Især i vest var bykulturen i tilbagegang. Den østlige del af riget blev i stigende grad dets kerneområde.

Konstantin, der fik tilnavnet ”den Store,” tog konsekvensen heraf og flyttede hovedstaden fra Rom til den by, han byggede ved Bosporus og kaldte Konstantinopel, i dag Istanbul.

Af den oprindelige romerske republik var der nu ikke meget tilbage.

Kristendommens sejr

Den romerske gudeverden var stærkt præget af græsk indflydelse. Flere romerske guddomme blev identificeret med tilsvarende græske guder. Den øverste gud var Jupiter, svarende til grækernes Zeus, krigsguden var Mars, kærligheds- og frugtbarhedsgudinden var Venus. Den romerske stat var tolerant og åben over for andre religioner og andre former for kult, og nogle fremmede guder – som den ægyptiske Isis – vandt indpas i den romerske gudeverden.

Fra slutningen af det første århundrede begyndte kristendommen at brede sig fra Palæstina ud over imperiet. Kristendommen var i sit udgangspunkt en variant af jødedommen, men udviklede sig til at blive en selvstændig religion, der i modsætning til jødedommen var universel. Mens jøderne ventede en Messias, der skulle udfri det jødiske folk, opfattede de kristne Kristus som den Messias, der skulle frelse hele menneskeheden.

Kristendommen var helt forskellig fra de religioner, romerne var vant til. De kristne var monoteister, og perspektivet i den kristne gudsyndelse var ikke primært at opnå lykke og fremgang i dette liv, men derimod at vinde det evige liv efter døden. Mens romernes i deres religion tilbad styrken og magten, var de kristne idealer ydmyghed og selvopofrelse.

I konkurrence med andre religioner fra Mellemøsten bredte kristendommen sig stærkt i det andet og tredje århundrede. Den appellerede i begyndelsen mest til de lavere klasser – og til kvinder. For de kristne var alle mennesker lige over for Gud. Hvis man tilsluttede sig en kristen menighed i en by, blev man desuden en del af et solidarisk fællesskab, hvor man kunne hente hjælp og støtte. Efterhånden fandt troen også fodfæste blandt de højere klasser. I begyndelsen af det tredje århundrede var der kristne blandt Roms senatorer og blandt hoffets embedsmænd.

Kristendommen kom i konflikt med den romerske stat, fordi de kristne nægtede at tage del i den officielle kult, i dyrkelsen af den enkelte bys skytsguder og i ofring til kejseren. Det opfattedes som manglende loyalitet over for staten. Det var også i sig selv mistænkeligt, at de kristne skabte deres eget organisatoriske netværk. Den enkelte menighed var en enhed, der afgrænsede sig fra det øvrige samfund, og som stod i forbindelse med andre menigheder overalt i riget. De kristne havde også udviklet et hierarki, hvor biskopper førte tilsyn med menighederne. Totalitære stater er altid på vagt over for organisationer, de ikke selv kontrollerer.

Der forekom derfor også jævnlige udbrud af kristenforfølgelser – begyndende med kejser Nero i 64, der anklagede de kristne for at have stukket Rom i brand. Det var dog først omkring 200, at forfølgelserne blev systematiske og omfattede hele riget.

I 202 forbød kejseren folk at konvertere til kristendommen, og i 258 indførtes der strenge straffe for folk, der ikke ville deltage i ofring til guderne. For senatorer var der tale om dødsstraf.

12. Ofringsattest på papyrus fra Ægypten, 26. juni 249

”Til dem, der er sat til at inspicere ofringerne i landsbyen på Alexanderøen.

Fra Aurelius Diogenes, søn af Satabos, hjemmehørende i landsbyen på Alexanderøen – ca. 72 år gammel – ar over højre øjenbryn:

Jeg har visselig altid ofret til guderne, og nu har jeg – i henhold til ediktet – i Eders nærværelse både ofret, frembåret drikoffer og spist af offerdyrene. Dette beder jeg jer attestere.

Lev vel!

Jeg, Aurelius Diogenes, er ansøgeren.

Jeg attesterer herved, at Aurelius Syrus Diogenes har ofret i vor nærværelse.
(ulæselig underskrift)

I første regeringsår under imperator Cæsar Gaius Messius Quintus Trajanus, den fromme, lykkelige og ophøjede. 2. dag i Epefi (:månedens navn)”

Kejser Konstantin den Store blev døbt på sit dødsleje i 337, og i de følgende årtier blev kristendommen stadig mere dominerende i romerriket. Konstantin den Store som kristen fyrste. Mosaik fra ca. 1000.

De kristne afviste anklagerne om, at de ikke var loyale over for staten. I forsvarsskrifter fremhævede de, at de var gode og lydige borgere og henviste til et sted i Markusevangeliet, hvor Jesus siger ”Giv kejseren, hvad kejserens er, og Gud, hvad Guds er”. Det blev udlagt som en befaling om at underkaste sig statsmagten. Kejserne var heller ikke i stand til at standse kristendommens vækst eller at forhindre, at kirken blev stadigt fastere organiseret.

I 300-tallet skiftede kejserne derfor fuldstændig strategi. Der blev udstedt skelsættende love om religionsfrihed for de kristne i 311 og 313, og kejser Konstantin den Store, (306-337) gik selv over til kristendommen og blev døbt på sit dødsleje. I de følgende årtier blev kristendommen stadig mere dominerende, og i 391 og 392 forbød kejser Theodosius (347-395) simpelthen alle andre religioner. Kristendommen var blevet en statsreligion, og romerrigets århundredlange tradition for religiøs tolerance og mangfoldighed var forbi.

13. Af Kejser Theodosius den Stores religiøse lovgivning, 391

”Blodige skuespil strider imod offentlig fred og ro. Derfor vil vi, eftersom vi har forbudt gladiatorkampe, at de, der tidligere blev dømt for deres forbrydelser til at deltage i dem, i stedet skal arbejde i minerne, så de kan straffes uden udgydelse af blod.

Det er nødvendigt, at rettighederne til religionsdyrkelse kun gives til tilhængerne af den katolske (:almindelige kristne) tro. Vi ønsker, at kættere og splittelsesmagere ikke alene undtages fra disse rettigheder, men også pålægges bøder.

Det bestemmes, at templerne alle steder og i alle byer straks skal lukkes. ... Vi bestemmer også, at vi skal ophøre med at ofre.”

Hvorfor skete dette skifte? En afgørende grund var selvfølgelig kristendommens gennemslagskraft. Den havde bredt sig til hele romerriget og havde modstået statens periodevisse forfølgelser. Den var samtidig universel, hvilket i praksis vil sige, at den forenede alle nationer i romerriget. For kejserne og for staten kunne den derfor tjene som en samlende kraft i riget. Kejserne blandede sig da også fra 300-tallet i de trosspørgsmål, der gav anledning til splittelse og uenighed mellem kristne, og stræbte efter at holde de kristne samlet i den såkaldte ”katolske”, dvs. almindelige, kirke.

Folkevandringerne opløser riget i vest

Kejser Diocletian havde ment, at romerriget var for stort til, at det kunne styres af én hersker fra ét politisk centrum. Han havde delt riget i fire dele og havde haft 3 medkejsere. I det følgende århundrede var der både perioder med enekejsere som Konstantin den Store og perioder med flere kejsere, men fra 395 blev delingen i et vestromersk og et østromersk rige permanent.

I de sidste årtier af 300-tallet blev riget igen udsat for massivt pres fra germanske stammer, der gik over Donau og trængte ned på Balkan. Anledningen til denne nye bølge af germanske vandring var et asiatisk nomadefolk, hunnerne, der fra ca. 350 var trængt hængende frem fra øst. På det tidspunkt havde romerne flere gange accepteret, at germanske stammer bosatte sig på romersk territorium til gengæld for at yde krigstjeneste – det gjaldt bl.a. frankerne. Nu blev presset så stort, at digerne brød sammen.

I midten af 400-tallet trængte hunnerne ind på romersk territorium. Relief fra Centralasien forestillende en af de frygtede nomadekrigere, 500-tallet.

I 406 var en germansk stamme ved navn visigoterne trængt ned i Italien, og tropper fra Rhingrænsen blev kaldt til hjælp for at slå dem tilbage. Det efterlod Rhingrænsen næsten ubeskyttet. Om vinteren væltede store germanske folkemængder over den tilfrosne flod. Frankerne, romernes allierede, forsøgte forgæves at standse dem.

Det vestromerske rige stod magtesløst over for invasionen. De germanske stammer slog sig ned i riget og etablerede deres egne uafhængige høvdingedømmer og stammeområder i Gallien, Spanien og til sidst Italien. Vestgoterne slog sig ned i Spanien, frankerne i det nordvestlige Gallien, angler, sakser og jyder overtog England og østgoter og senere longobarder underlagde sig selve Italien.

Fra 476 var der ikke længere nogen kejser i Rom. Det vestromerske rige var blevet afløst af en række germanske kongedømmer. Enheden brød sammen, og den romerske bykultur gik i opløsning. De nye riger overtog dog en lang række væsentlige kulturelementer fra det forsvundne romerrige, først og fremmest den kristne kirke, men også det latinske alfabet og det latinske skriftsprog. I vid udstrækning overtog de invaderende germanere også det folkelige – latinske – sprog, der taltes i de erobrede områder. Det gælder Frankrig og Spanien. De invaderende folk var nemlig et lille mindretal i områder, de vandt kontrol over. Undtagelsen var England, hvor romaniseringen ikke var nået så langt som på fastlandet. Her fortrængte angelsaksisk både de keltiske sprog og latinen.

Det østromerske rige overlevede folkevandringerne og levede videre som et rent græsk kejserdømme. Det gik først til grunde i 1453, da hovedstaden Konstantinopel blev erobret af tyrkerne, som omdøbte byen til Istanbul.

Arbejdsspørgsmål, kapitel 2

1. *Hvad er en "republik"?*
2. *Den romerske republiks forfatning kaldes "aristokratisk". Hvorfor? Er det berettiget?*
3. *Hvad er forskellen på den tidlige republiks opdeling af folk i patriciere og plebejere og den sene republiks skelnen mellem nobilitet, riddere og plebejere?*
3. *Hvordan kunne man gøre politisk karriere i Rom – hvis man tilhørte nobiliteten og hvis man ikke gjorde? Inddrag citaterne 1 og 2.*
4. *Redegør for faserne i Roms udvikling fra bystat til stormagt i Middelhavsområdet ca. ÷500 til ca. ÷146.*
5. *Hvordan kan man forklare den romerske republiks store succes? Inddrag citat 5.*
6. *Hvilken status fik de erobrede områder i Italien og uden for Italien?*
7. *Hvilke sociale og økonomiske konsekvenser fik den romerske ekspansion? Inddrag citat 6.*
8. *Hvorfor brød den gamle republikanske styreform sammen?*
9. *Hvorfor mener Sueton, at Cæsar havde fortjent at blive myrdet? Citat 7.*
10. *Beskriv Octavians/Augustus' magtstilling. Hvorfor mon den romerske befolkning accepterede hans styre? Inddrag citat 8.*
11. *Hvordan udviklede det romerske kejserstyre sig fra 14 til 193?*
12. *Hvordan udviklede det romerske imperium sig fra Augustus' tid til 212?*
13. *Hvordan styredes imperiet – og hvorfor accepterede de undertvungne folkeslag Roms overherredømme? Inddrag citat 10.*
14. *Hvilke indre og ydre forhold bragte imperiet i vanskeligheder fra ca. 200 – og hvordan forsøgte kejserne at stabilisere riget? Inddrag citat 11.*
15. *Hvorfor vandt kristendommen indpas i romerriget, og hvordan reagerede kejserne på denne nye religion? Inddrag citaterne 12 og 13.*
16. *Hvorfor gik romerriget i opløsning? Forsøg at opstille økonomiske, politiske og udenrigspolitiske grunde.*